

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 30 Volume: 7 Issue: 30

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

YAŞAM ÖYKÜSÜ VE DİSEL ÖZNELİK: TOPLUMDİSEL GÖSTERGELER*
LIFE STORY AND LINGUISTIC SUBJECTIVITY: SOCIOLINGUISTIC IMPLICATIONS

Meryem ŞEN**

Öz

Yaşam anlatısı/öyküsü, anlatıcının öznel tutumunu sözel ya da yazılı olarak yansıtılabileceği dilsel bir davranış ortaya koymasına olanak sağlar (Bamberg 2006). Bu bağlamda anlatı toplumsal bilginin aktarıldığı temel bir mekanizma işlevini görür (Linde 2001). Anlatı sürecinde birey geçmiş yaşamında yer alan olayları ve kişileri kendi bakış açısıyla irdeleyip değerlendirerek öznelliğini yansıtan toplumsal ve kültürel bir söylem oluşturur (Linde 1993).

Bu çalışmanın amacı da yaşam öyküsü bağlamında anlatıcının yaşadığı olaylara ve yaşamında yer alan diğer kişilere ilişkin tutumunu ve bakış açısını yansıtan öznel dilselliğinin toplumdilsel okumasını gerçekleştirmektir. Çalışmanın kapsamı içinde özellikle anlatıcının dilsel öznelliğinin kişisel ve toplumsal bilgiler üretebileceği ile ilgileniyoruz.

Bir Türk'le evlenip Türkiye'ye yerleşen Romanyalı Ofelya'nın yaşamını anlattığı ses kaydı çalışmada veri olarak kullanıldı. Martin'in (2000) Değerlendirme Kuramı bağlamında çözümlenen konuşmacının dilsel öznelliği toplumdilsel ölçütler (Holmes 1992) (statü, toplumsal bağdaşıklık, grup kimliği gibi.) bağlamında nitel bir yaklaşımla değerlendirildi.

Sonuçlar dilsel öznelğin bireyin toplumsal konumlanmasına ilişkin bilgiler içerdiğini ve bu nedenle yaşam anlatısının toplumdilbilim bağlamında gözardı edilmemesi gereken bir veri kaynağı olduğunu kanıtladı.

Anahtar Kelimeler: Anlatı, Yaşam Öyküsü / Anlatısı, Öznel Dilsellik, Toplumdilsel Ölçütler, Statü, Kimlik, Toplumsal Konumlanma.

Abstract

Life narrative/story provides the narrator with a place where he/she reflects his/her subjective attitude either verbally or written (Bamberg 2006). Narrative is a central mechanism by which social knowledge is conveyed (Linde 2001). During the process of narration, the narrator constructs a kind of social and cultural discourse reflecting his/her subjectivity in which he/she, through his/her own perspective, overviews and evaluates events and people taking place in his/her past (Linde 1993).

Thus, within the context of life narrative is the aim of the current study to conduct a sociolinguistic reading of a person's linguistic subjectivity, which reflects his/her attitude towards events and people in his/her past life. What we specifically concern with is the narrator's linguistic choices, which construe his/her subjectivity reflecting his/her personal and social attitude that are meaningful in sociolinguistic context.

The audio recorded data used in the study belongs to Ofelya, who is a Romanian and started living in Turkey after getting married to a Turkish man. The data was analysed within the frame of Martin's Appraisal Theory (2000) and the narrator's linguistic subjectivity was qualitatively

* Bu yazının ön çalışması 24-26 Mayıs 2012 tarihinde Süleyman Demirel Üniversitesi'nde gerçekleştirilen Ulusal Dilbilim Kurultayında sunulmuştur.

** Emekli Doç.Dr. meryem.sen@isbank.net.tr

examined in respect of sociolinguistic dimensions (Holmes 1992) such as status, social coherence, group identity etc.

The results have confirmed that linguistic subjectivity contains social knowledge about one's social positioning and, thus, life narrative reflecting one's subjectivity constitutes a crucial resource in sociolinguistic context.

Keywords: Linguistic subjectivity, narrative, life narrative/story, social dimensions, status, social positioning.

1. Giriş

Bu çalışmada bireysel duruş ve tutum olarak tanımlanan öznelliği (subjectivity) (Finegan 1995) yaşam anlatısı/ öyküsü¹ bağlamında ele alarak bireyin dilsel öznelliğinin kişisel ve toplumsal bilgiler üretebileceğini tartışıyoruz. Bireyin kendi yaşamını öykülendiren ve anlatan olarak yaşadığı olaylara ve kişilere ilişkin tutum ve bakış açısını dilsel olarak yansıtan öznelliğinin toplumsal göstergeleri üzerinde durmaktayız. Bireyin öznel tutumunun toplumsal çevreden etkilendiğini, ve bu nedenle dilsel davranışının toplumdilsel anlamlar taşıdığını düşünüyoruz.

Bireysel anlamda dili kullanmak aslında öznel bir davranıştır. Sözcükleri seçmemiz, onları kendi uygun gördüğümüz dilsel yapılarla kullanmamız dil yetimizle (competence) ilişkili olmakla birlikte dilsel edimimizle (performance) açığa çıkan öznel bir durumdur. Öznellik bireylerarası etkileşimde özgün duruşun, "ben" olmanın tutumsal ve dilsel yanadır (Benveniste 1958/1971:225). Bu kişiye özgü, onunla özdeşleşmiş olan dilsel davranış aynı zamanda etkileşim ortamında diğer konuşmacılara karşı bireyin kendine özgü dilsel bir tutum ve davranış – dilsel duruş (linguistic stance – Du Bois 2007) - ortaya koymasına neden olur. Öznellik bağlamında "ben" in söylemsel etkinliği işlevsel dilbilimin çalışma alanını oluşturur (Halliday 1985; Martin 2000). Biz de bu çalışmada Martin'in (2000) Değerlendirme Kuramı bağlamında anlatıcının olaylara ve kişilere yönelik tutumunu çözümlererek anlatıcının öznel dil davranışının toplumdilsel anlam bağlantılarını irdelemek istiyoruz.

Bir yazın ve konuşma türü olarak yaşam anlatısı anlatıcının öznel tutumunu sözel ya da yazılı olarak yansıtabileceği dilsel bir davranış ortaya koymasına olanak sağlar (Bamberg 2006). Anlatı sürecinde birey geçmiş yaşamında yer alan olayları ve kişileri kendi bakış açısıyla irdeleyip değerlendirerek öznelliğini yansıtan toplumsal ve kültürel bir söylem oluşturur (Linde 1993). Yaşam anlatısı bireyin kendisi tarafından geçmişte yaşanan deneyimlerini aktardığı bir dilsel metin olduğu için, bireyin deneyimlerinin kendisine kazandırdığı bakış açısıyla biçimlenir (Santos, 2009:104). Bu anlamda yaşam anlatısı bireyin kendi yaşamına ilişkin olayları, problemleri tartıştığı ve yorumladığı (Carvalho, 2003:294; Santos, 2009:104) öznel bir değerlendirmedir, ve bireyin kişisel ve toplumsal kimlik oluşturma çabasıdır (Ricoeur 1991). Sonuç olarak yaşam anlatısı kişinin bireysel düzeyde kendisini diğer insanlara kim olduğunu anlatmak için kurguladığı öznel bir metindir (Linde, 1997:283; Polkinghorne, 1988:18). Bununla birlikte bu anlatılar içerik ve değerlendirme yönüyle kesinlik göstermezler ve anlatıcı tarafından etkileşim ortamlarında her zaman yeniden farklı değerlendirmeler ve yorumlarla yinelenip anlatılabilirler (Polkinghorne, 1991:145).

Çalışmamız yukarıdaki bilgilerin ışığında bir Türk'le evlenip Türkiye'ye yerleşen Romanyalı Ofelya'nın kendi yaşam öyküsünün anlatıcısı olarak yaşadığı zaman diliminde - şimdi ve burada - (now and here – Davies & Haré, 1990:43) kişisel ve toplumsal duruşunu ifade eden dilsel öznelliğini, toplumsal ölçütler ve değerler bağlamında irdeliyerek yaşam anlatısı, dilsel öznellik ve toplumdilsellik üçgeninde nitel bir okuma gerçekleştirmek istiyoruz. Bu okuma öykünün metinsel çözümünün yapısallığına ilişkin bir okuma olmayıp, konuşmacının olaylara ve kişilere yönelik tutum ve bakış açısını yansıtan "ben" merkezli sözcülerinin dilsel çözümünü gerektirmektedir. İşlevsel dilbilimin uzantısı olarak kabul edilen *Değerlendirme Kuramı* (Appraisal Theory – Martin 2000) bireyin konuşmacı kimliği ile ortaya koyduğu dilselliğini duygusal boyutta çözümlerken, Holmes'ın (1992) toplumsal ölçütleri

(toplumsal konumlanma, toplumsal statü) konuşmacının dilselliğinin toplumdilsel bağlamda yorumlanmasına olanak sağlar. Manstead ve Fischer'in [2001 (Urda & Loch, 2005:4)] toplumsal ölçütlerin bireyin hareketlerini, duygularını ve düşüncelerini açıklamada gerekli olduğu görüşü, çalışmamızda değerlendirme kuramı bağlamında çözümlenecek verinin de toplumdilsel açıdan okunmasını destekleyeceğini düşünmekteyiz.

2. Toplumdilbilim & Anlatı

De Fina ve Georgakopoulou (2008:275) 1980 sonrası anlatı çözümlemesinin yazın alanından toplumsal alana kaydığını belirterek bu durumun anlatının metinsel bir yapı olarak ele alınmasından öte toplumsal etkileşim çerçevesinde bir uygulama olarak ele alındığına dikkat çekerler, ve dil odaklı araştırmalarda bu yeni dönüşümü metinlerden toplumsal uygulamalara geçiş olarak tanımlarlar. Yeni dönüşüm bağlamında anlatı toplumsal eğilimli dilbilim alanında (ör., edimbilim, toplumdilbilim, söylem çözümlemesi gibi.) bireyin kişisel ve toplumsal statüsünü dilsel olarak çözümlenmeyi hedeflemiştir (De Fina ve Georgakopoulou, 2008:275).

Toplumdilbilim alanında anlatıların çalışılması Labov ve Waletzky'nin (1967/1997) toplumdilbilim alanında yapılan ikili görüşmelerde ortaya çıkan anlatılar üzerine yaptıkları çalışmalarla başlamıştır. Labov'cu yaklaşım bireyin olaylara yüklediği toplumsal anlamın yapısal özelliklerini ortaya koymayı hedefler. Çalışmalarının sonucunda anlatıların ortak yapısal özellikler² gösterdiklerini tespit etmişlerdir (Labov, 1972:359-60).

Alasuutari (1997), daha sonraki yıllarda post yapısalcılıktan etkilenen toplumdilsel akımın yapısalcı yaklaşımı bırakıp yaşam öyküsüne mevcut bir öykü olarak yaklaştığını, ve daha çok anlatıcının özneliği ile ilgilenmeye başladığını ifade eder. Toplumdilsel akım öznenin kişiliğine ilişkin çıkarımlar yapmak için yaşam öyküsünün dilsel ve anlatı formundan yararlanır. Böylece toplumdilsel akım yaşam anlatılarını bireylerin kişilik ve kimliklerini yansıtan metinler olarak değerlendirmeye başladı (Bertaux ve Kohli 1984).

Ochs and Capps (1996) "Narrating the self" başlıklı makalelerinde, anlatının deneyimlerden kaynaklandığı ve aynı zamanda deneyimlere biçim verme noktasında anlatı ve benliğin birbirinden ayrılmaz olduklarına dikkat çekerler. Anlatı anlatıcıya birbirinden kopuk olayları düzenleme olanağı verir, ve böylece duyguların, tutumların ve kimliklerin toplumsallaşması, bireyler arası ilişkileri geliştirilmesi ve topluluk üyeliği oluşturma bağlamında birey ve toplum arasında arayüz görevini üstlenir.

Schiffrin (1996) "Narrative as self portrait: Sociolinguistic constructions of identity" başlıklı çalışmada anlatı yeteneğinin benliğin ve kimliğin ortaya konmasında hem yerel hem küresel bağlamda kaynak oluşturduğuna dikkat çeker. Amerikan Yahudi kadınların ailelerindeki problemlerle ilgili anlatıları üzerine yaptığı çalışmada, öykülerin dilsel çözümlemelerinin anlatıcılarının yapıcı (agentive) ve bilgisel (epistemic) benliklerine ilişkin özelliklerine, ailelerindeki toplumsal dinamiklere (dayanışma, otonomi, güç ve anneler olarak toplumsal kimlikler) açıklık getirdiğini ortaya koydu. Schiffrin'in (1996) çalışması anlatıcının toplumsal karakteristik özellikleriyle öznel dilselliği arasında bağlantı olduğuna ilişkin ipuçları verdi.

Johnson (2006) değişkeci toplumdilbilim bağlamında anlatının yapı ve işlevselliğinin, dilsel değişken ve dilsel değişim konularına katkısı olabileceğini tartışır. Özellikle bölgesel dilin çalışılmasında dilsel farklılıklar içeren anlatıların bölge, sınıf ve diğer kimlik kaynaklarıyla ilişkili ölçümsüz dilsel özelliklerin göstergesi olduğunu belirtir. Özetle Johnson'a (2006) göre değişkeci toplumdilbilim açısından anlatı yeni bir rol üstlenmiştir. Bu görüşünü destekleyen "Linking identity and dialect through stance - taking" (2007) başlıklı çalışmada konuşmacının bilgisel öznel duruşunun bölgesel dil özelliklerini yansıttığı sonucuna varır.

3. Dilsel Öznelik

Öznelik olgusunun temel dayanağı öznenin kendisinin etkin olduğu durumdur. Emil Benveniste özneliği "konuşmacının kendisini özne konumunda aksettirme kapasitesidir" (1958/1971:225) şeklinde tanımlıyor ve bu durumu "dilin varlığı içinde ortaya çıkma"

(1958/1971:225) olarak açıklıyor. Finegan³ (1995:2) ise özneliği konuşmacının kendisiyle özdeşleşmiş dilselliği olarak tanımlar. Benveniste'ye (1971) göre "ben" öznellik için dilsel bir koşul oluşturur; gerçek konuşmacıyla ilişkisi olmak zorunda değildir. "Ben", Cohan ve Shire 'ın (1988:105) argümanına göre de yalnızca söylem içinde anlam kazanan aslında boş bir belirtendir. Kendisini metni oluşturan dilsellik içinde ifade eden bir aktördür.

Dilde öznelliğin ortaya çıkmasında kişi adları ilk basamağı oluştururlar. Öznenin etrafında yersel ve zamansal ilişkileri sağlayan ulamlar, belirteçler hepsi söylemin geçtiği andaki konumlarına göre tanımlanırlar. Diğer bir deyişle "ben" adının zamana ve mekana bağlı hareketlerinde işlevsellik ifa ederler, ve konuşmacının öznelliğinin belirticileri olurlar (Lyons 1982). Günümüzde yapılan öznellik çalışmaları üç alanda kendisini göstermiştir: konuşmacının bakış açısı, duygusal durumu ve bilgisel durumu. Bu konular E. Traugott⁴ (1989) öncülüğünde dilbilgisel bağlamda, ve R. Langacker (2006) öncülüğünde bilişsel dilbilgisi bağlamında ele alınmıştır. Çalışmamızda Martin'in (2000) *Değerlendirme Kuramı* bağlamında bireyin dilsel duygu tepkileri betimlenerek anlatıcının öznel dilselliğinin toplumdilsel veri özelliği tartışılacaktır.

4. Veri & Çözümleme

Çalışmamız, özel bir radyo istasyonun⁵ insan öykülerinden oluşan programı için derlemiş olduğu anlatılardan bir Türk erkekle evlenip Türkiye'de yaşamaya başlayan Ofelya adlı aslen Romanyalı bir kadının, farklı kültürel ve toplumsal bir çevreyle bütünleşmesine ilişkin anlatısına dayanmaktadır. Konuşmacı ile, soruları yönelten görüşmeci arasında karşılıklı görüşme yöntemiyle gerçekleştirilen anlatı işitsel olarak kayıt edilmiştir. Çalışmamızda anlatının gerçekliği çalışmanın sınırları dışında bir olgu olduğu için konuşmacıyı kendi yaşamının olgularını öykülendiren bir anlatıcı, yaşanan olaylarda yer alan bir karakter, ve bunları öyküsel olarak aktaran anlatıcı kimliği ile ele alıyoruz.

Yazıya aktarılan⁶ yaklaşık 40 dakika süren anlatı metninin içeriğinden altı farklı alıntı yapılarak 3 dakika 88 saniyelik kısmı kullanıldı. Bu alıntılar seçilmesinde "ben" merkezli sözcükler göz önünde bulunduruldu. Alıntılar aşağıdaki bölümde anılan ölçütler bağlamında ele alındı, ve üç aşamalı bir uygulamayla çözümlenip yorumlandı: (1) Anlamsal değerlendirme - *Değerlendirme Kuramı*, (2) Öznel değerlendirme - *kişi adlarının kullanımı*, ve (3) toplumdilsel değerlendirme - *Toplumdilsel Ölçütler*.

4.1. Değerlendirme Kuramı

1990'ların başında James Martin tarafından ortaya atılan Değerlendirme kuramı M. A. K. Halliday'in *Sistemik İşlevsel Dilbilim* kuramının bir uzantısıdır. *İşlevsel Dilbilim* dilbilgisini işlevsel anlambilimle çözmeye yönelik nesnel ve kuralları olan bir yaklaşımdır. Halliday'in (1985:11) geliştirmiş olduğu, dili bir sistem olarak ele alan *İşlevsel Dilbilgisel* yaklaşım, geleneksel dilbilgisinden farklı olarak dilin yapısal konumunu toplumsal bağlam çerçevesinde araştırır. Toplumsal bağlamda bireyi dilsel eylemi yerine getiren bir aktör olarak görür ve toplumsal çevreyle iletişimi sağlamada bireyin dili nasıl kullandığını araştırır. *İşlevsel Dilbilim* terimleri çerçevesinde dil ancak etkileşim bağlamı (field) doğrultusunda, bireyler tarafından (tenor), toplumsal etkileşim amacıyla kullanıldığında (mode) işlev yerine getirmiş olur (Halliday, 1985:12). İşlevsel Dilbilim dilin işlevselliğini metinsel (textual), bireylerarası (interpersonal) ve düşünsel (ideational) üstdil konumlarında, sistemik (Halliday, 1985:53) bir düzen içinde çözümler⁷.

Değerlendirme Kuramı işlevsel dilbilimin kişilerarasılık kavramı üzerine geliştirilmiştir, ve dilin sistem olarak konuşmacıların toplumsal etkileşim çerçevesinde tutumlarını betimlemeye yönelik işlevsel bir yaklaşımdır. Birey kişilerarası etkileşim ortamında olayları ve kişileri değerlendirici dilsel bir tutum sergiler. Bu dilsel tutumu anlamca betimlemek için kullanılan seçenekler sistemine *Değerlendirme* (appraisal) sistemi denir (Martin and Rose, 2003 : 22). Değerlendirme eylemler, adlar, önadlar ve belirteçler gibi farklı sözcük türleriyle, olumlu ya da olumsuz açık ya da örtük değerlendirmeler yapılabilir.

Değerlendirme Sistemi *bağlantı* (engagement), *tutum* (attitude) ve *derecelendirme* (graduation) kategorilerinden oluşur (Şema 1) (Martin & Rose, 2003:24). *Bağlantı* konuşmacının sözle bağlantı biçimlerini (sormak, söylemek, iddia etmek gibi), *tutum* konuşmacının ya da yazarın içinde bulunduğu olaylara ya da kişilere karşı duruşunu (stance), *derecelendirme* de konuşmacı tarafından yapılan değerlendirmelerin *dozunu* ve *odak* noktasını belirtir (Martin & White, 2005:36).

Martin ve Rose (2003:24) konuşmacının tutumunu üç durum bağlamında ele alır: (1) Bireyin kendine yönelik duygu algıları (affect), (2) diğer bireylere karşı duygu algıları (judgement) , ve (3) içinde yer aldığı durumlara karşı duygu algıları ve değerlendirmeleri (evaluation) .

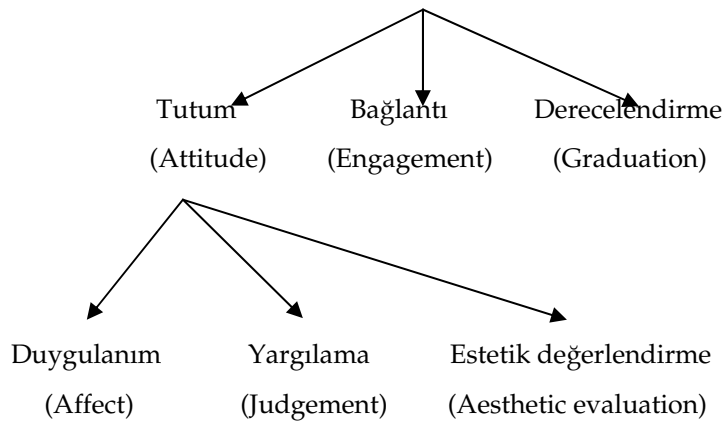
1. Bireyin kendine yönelik duygusal tutumu olumlu ya da olumsuz, doğrudan ya da dolaylı, sözel ya da davranışsal olabilir. Duygu değerlendirmeleri niteliksel (quality), işlemsel (process), yorumsal (comment) anlamlar içerir (Martin & White, 2005: 44-45).

2. Diğer bireylerin davranışlarına yönelik tutumlar olumlu ya da olumsuz, açık ya da örtük (Martin & Rose, 2003 : 28) olabilir. Bu türden tutumlar kişisel övgü ya da eleştirel (social esteem) ya da ahlaki değerlendirmeler (social sanction) içerirler (Martin & White 2005: 52-53).

3. Bireyin içinde bulunduğu durumlara yönelik tutumları da olumlu ya da olumsuz özellikler gösterebilirler. Bu kategoride değerlendirmeler tepki (reaction), bütünlük (composition), ya da kıymet (value) duygularını içerir (Martin & White, 2005: 55-56).

Değerlendirme olgusu bu yaklaşımların bütüncül (holistic) bir sonucudur. Martin'in Değerlendirme kuramında üst başlıklar (şema.1) alt başlıklarla kapsamlı bir şekilde desteklenmiştir. Çalışmamızda şemadaki üst başlıklar kullanılacaktır.

Şema 1. Değerlendirme Kuramı (Appraisal Theory – Martin & White 2005:38)

4.2. Kişi adılları

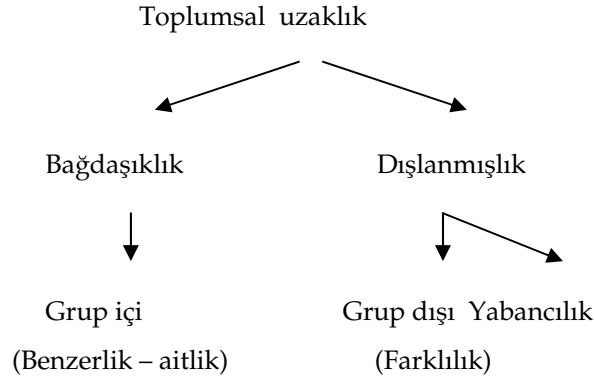
Kişi adılları konuşmacıların etkileşime katılımlarını ya da kendilerini sunmalarını etkinleştiren dilbilgisel unsurlardır (de Fina, 1995:384). Adıllar özel, samimi, ya da yanıltıcı biçimlerde kullanılabilir. Farklı insanları ya da grupları imgeleyen özel bir kullanım, ya da konuşmada arkadaşça bir hava yaratmak amacıyla samimi kullanımlar olabilir. Bunların yanısıra II. tekil "sen", ya da çoğul "siz" ile I. çoğul "biz" gerçek öznelerin dışında kullanılabilir (Weinhold 2000). Bu durumda adılların kullanımı konuşmacının dilselliğinin öznel tutumunu yansıtmaya açısından önemlidir.

4.3. Toplumsal ölçütler

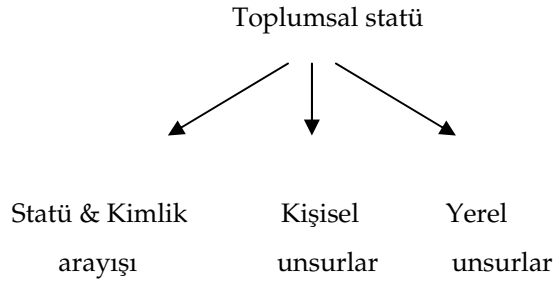
Çalışmamızın temel noktası öznel dilin bireyin toplumsallaşma etkinliğini ve toplumsal konumunu sunma işlevidir. "Toplumsal konum" kavramından kastedilen ırk, etnik yapı, cinsiyet gibi kategorik sınıflandırmalardır (Brubaker & Cooper 2000:35) - yani bireyin kişisel ve toplumsal kimliğine

ilişkin sınıflandırmalar. Manstead ve Fischer [(2001:223) Urda & Loch, 2005:3] duygusal değerlerle toplumsal değerlerin birbirlerini etkilediklerini ileri sürerler. Toplumsal değerler düşüncesi değerlendirme kuramını bireyin toplumsal alanı ile bağdaştırmaya çalışan bir yaklaşımdır (Urda & Loch, 2005:3). Birey duygusal değerlendirmeye karşı karşıya kaldığında toplumsal anlamda statü arayışı (Status Seeking) ve grupsal kimlik arayışı (Group Identity Seeking) ve (diğer bireylerle) eşdeğer konuma gelme çabası (Reciprocity Striving) gibi toplumsal değerlere sahip olma gereksinimi duyar (Urda & Loch, 2005:7). Yukarıda anılan toplumsal değerler ve bireyin toplumsallaşma etkinliği çerçevesinde Holmes'ın (1992:12) toplumsal ölçüt kavramlarından toplumsal uzaklık (social distance), ve toplumsal statü (status scale) bağlamında anlatıcının öznel dilselliğinin toplumdilsel yönü yorumlanacaktır (Şema 2 & 3).

Şema 2. Toplumsal Ölçütler

Şema 3. Toplumsal Ölçütler

5. Verinin Çözümlemesi

5.1. Toplumsal uzaklık - Bağdaşıklık – grup içi/aitlik

*Ofelya: Yengemle **çok iyi anlaştık** onun kızkardeşinle de **çok iyi anlaşıyoruz herkese ile iyi anlaşıyorum** fakat... kaynanamla (gülüyor) **iyi anlaşılamadım**

Değerlendirme kuramı bağlamında anlamsal yorum

Yukarıdaki alıntıda “anlaşmak” eylemi sistemik dilbilgisel açıdan hem ussal (mental) hem de davranışsal (behavioural) bir eylemdir. Değerlendirme kuramı çerçevesinde “anlaşmak” eylemi bireyin ussal ve ruhsal bağlamda tatmin olduğu bir durumu nitelediği için konuşmacının bireysel tutumunu ortaya koyan olumlu bir değerlendirmedir. “İyi” ve “çok” belirteçleri hem anlaşma eylemini, hem de konuşmacının olumlu tutumunu derecelendirmektedir. “Anlaşılamadım” sözcüğü ile de kimileriyle olan ilişkilerinin başarısızlığı vurgulanmış olmakla birlikte “*kaynanamla iyi anlaşılamadım*” sözcesinde “iyi” belirteci eylemin başarı durumunu nitelemektedir. Dolayısıyla Ofelya'nın kaynanasıyla “iyi anlaşılamadım” derken hiç anlaşılamadığı anlamına gelmeyen durum değerlendirmesi de söz konusudur. Ofelya'nın yaşadığı duruma ilişkindurum değerlendirmesi aynı zamanda kendisine yönelik örtük, olumlu bir dilsel tutum sergilemektedir.

Adıllar

Ofelya yengesiyle ve onun kızkardeşiyle anlaşmalarından söz ederken I. çoğul "biz"i kullanıyor: "Yengemle çok iyi anlaştık onun kızkardeşiyle de çok iyi anlaşıyoruz" sözlerinde "anlaştık, anlaşıyoruz" sözcüklerinde gizli özne ekleri (-ık, -uz) I. çoğul özne "biz" konumunda kullanılmaktadır. Konuşmacı özneliğini "Biz" aitlik duygusunu vurgulayan bir dilsellik ifade ederken, diğer sözlerinde I. tekil "ben"i kullanarak bu anlaşma sürecine kendisini dahil ediyor. Bu süreçte yalnız Ofelya değil, topluluğun diğer bireylerinin de anlaşma eylemi için çaba gösterdikleri anlaşılıyor. "Yengemle çok iyi anlaştık" sözcesinde özne "ben" (-m) ve "yenge" sözcüklerinin dilbilgisel olarak kaynaşmasından oluşmuş. " onun kızkardeşiyle de çok iyi anlaşıyoruz" sözcesinde gizli özne "biz" anlaşma sürecine tarafların karşılıklı katkısını (reciprocity striving) işaret etmektedir.

Toplumdilsel yorum

Bu örnekte Ofelya yaşam öyküsü bağlamında yeni bir çevre ile olan ilişkilerini yorumlamaktadır. Konuşmacı kimi aile bireyleriyle kurduğu ilişkiler için "anlaştım" ve "anlaşmadım" şeklinde yorumlar yapmaktadır. "Anlaşma" sözcüğü Ofelya'nın toplumsal ilişkilerini, aynı zamanda toplumsal uzaklığını (uzak/yakın ilişkilerini) gösteren bir işlevsellik içermektedir. "Yengemle çok iyi anlaştık onun kızkardeşiyle de çok iyi anlaşıyoruz" sözlerinde Ofelya'nın I. çoğul "biz" adının kullanması onun toplumsal anlamda aile bireyleri ile – kaynanası dışında - iletişim kurabildiğini, böylece grupsal anlamda grup içi bağdaşıklığı ve aitliği sağlayabildiğini göstermektedir. "Biz" adılı ve "yengemle" sözcüğünde I. tekil iyelik durumu aitlik ve toplumsal bağdaşıklığın göstergesi durumundadır. Ofelya'nın kayınvalide ile olan ilişkisinden olumsuz söz ederken aynı zamanda I. tekil iyelik ekini kullanmasını grup içi yakın duruşu olarak tanımlayabiliriz. Konuşmacının herkesle "iyi" derecede anlaşabiliyor olması aynı zamanda grup içi bağdaşıklığın düzeyini betimlemektedir. Diğer sözlerde I. tekil "ben" in kullanılmasından konuşmacının anlaşma sürecine kendisinin de katkısının olduğu vurgusunu yaparak grupsal bağlamda aitlik oluşturmaya çalıştığını söyleyebiliriz.

5.2. Toplumsal uzaklık

5.2.1. Dışlanmışlık - Grup dışı

*Ofelya: 22 aralık 1996 da buradayım...oraya geldiğimde yengemin yanında kalıyorum... **çok zor çok zorluk çektim dili bilmiyorsun yani aynı evde oturuyorsun herkes bir dil konuşuyor sen hiçbir şey anlamıyorsun** masada oturuyorsun onlar konuşuyorlar.

Değerlendirme kuramı bağlamında anlamsal yorum

Ofelya'nın "çok zor çok zorluk çektim" sözcesinde eylem sistemik dilbilgisi bağlamında ussal (mental) ve davranışsal (behavioural) bir eylemdir. Zorluk kavramı dilbilgisel açıdan çekmek eylemini betimleyen bir sözcük olmakla birlikte değerlendirme kuramı açısından konuşmacının kendisinin sıkıntılı bir dönem yaşadığına ilişkin ussal ve süreçsel bir değerlendirmedir. "Zor" sözcüğü aynı zamanda konuşmacının içinde yaşadığı duruma karşı kullandığı tepkisel bir değerlendirme olarak yorumlayabiliriz. "Çok" belirtici zorluğun derecesini vurgular. Devam eden sözceler "dili bilmiyorsun..." "...hiçbir şey anlamıyorsun" bir önceki sözcede yer alan zorluğun ne olduğunu açıklayan sözcelelerdir. "Bilmek" ve "anlamak" sistemik olarak ussal kategoride yer alan eylemlerdir. Konuşmacının Türkçeyi bilmemesi ve hiçbir şey anlayamaması hem içinde bulunduğu durumun karmaşıklığına yönelik, hem de kendi çaresizliğine ve mutsuzluğuna ilişkin ussal nitelikli duygusal değerlendirmelerdir.

Adıllar

Ofelya, "aynı evde oturuyorsun ...sen hiçbir şey anlamıyorsun... masada oturuyorsun" sözlerinde özne olarak II. tekil adıl "sen"i gizli ya da örtük olarak kullanmaktadır. Görünürde "sen" adılı hem I. tekil "ben" ve hem de II. tekil yerine kullanılmıştır. "Sen" adılı bu bağlamda çift gösterenli (doubly deictic – Mildorf 2006)) bir adıl durumundadır. Konuşmacı "sen" adılı kullanarak içinde bulunduğu durumun ve yaşadığı zorlukların dinleyici

tarafından da algılanmasını sağlayan konuşmacının özneliğini ve tutumunu yansıtan bir anlatı biçimidir.

Toplumdilsel yorum

“Dili bilmiyorsun yani aynı evde oturuyorsun herkes bir dil konuşuyor sen hiçbir şey anlamıyorsun” sözceleri Ofelya’nın içinde bulunduğu toplulukla birlikte yaşamasına karşın toplulukla aitlik ve iletişim kurmadığını ve topluluğun dışında kaldığı gösteriyor. Ofelya’nın o topluluğun dilini bilmemesi ve konuşulanları anlamaması topluluğun dışında kalmasına neden oluyor. Bu sözcelerden toplumdilbilimsel bağlamda diğer topluluklarla iletişim kurmak ve gruplarla bütünleşmek için dil bilmenin gerektiği çıkarımını yapıyoruz.

“Oraya geldiğimde yengemin yanında kalıyorum” sözcesinde “oraya” Ofelya’nın kendisinin ait olmadığı yeri gösteren belirteç durumundadır. Aynı şekilde “herkes bir dil konuşuyor onlar konuşuyorlar” sözcelerinde Ofelya kendisi dışındakilerden “herkes” ve “onlar” diye söz ederek topluluk ilişkilerindeki kopuklukları vurguluyor. Ofelya’nın söylemi toplumdilbilim bağlamında çevresindeki insanları “ötekileştiren” bir dilsel tutumdur. Diğer yandan “yengemin” sözcüğünde Ofelya I. tekile ait iyelik ekini kullanarak “ötekileştiren” tutumunun yerine “benimseyen” bir dilsel davranış özelliği gösteriyor. Bu davranış biçiminde anlatının geçmiş zamanla gönderimsel ilişkisi ve anlatının gerçekleştiği şu anki zaman dilimindeki duyguları etkilidir. Ofelya’nın yaşam öyküsünü anlatırken şu an itibarıyla içinde bulunduğu toplulukla iletişim probleminin, statü ve kimlik sorunun olmamasının böyle bir öznel dil davranışı üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Aynı çelişkili kullanım “22 aralık 1996 da buradayım./oraya geldiğimde” sözcelerinde “burada” ve “orada” yer belirteçlerinin kullanımında da vardır. Yaşamın kurgulanıp anlatılmasında geçmiş zaman dilimindeki duygu ve izlenimlerle anlatımın gerçekleştiği şu anki zaman dilimindeki duyguların öznel tutum ve dilsellik üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

5.2. Toplumsal uzaklık

5.2.2. Dışlanmışlık –Yabancılık

*Ofelya: ... ya kızım sen burayı yeni taşındın da birlikte gel aşağı in... **korkuyordum** yani **konuşamıyorum seni farklı bir gözle görüyorlar yabancısin herkes seni farklı bir gözle görüyorlar konuşamıyorum... konuşuyordum** ben yani **anlıyabilirdim...**

Değerlendirme kuramı bağlamında anlamsal yorum

“Korkuyordum yani konuşamıyorum... konuşamıyorum... konuşuyordum ben” sözcelerinde yer alan “konuşma” ya da “konuşmamak” eylemleri sistemik olarak davranışsal, “korkmak” ise ussal kategoride yer alan eylemlerdir. Bu eylemler aynı zamanda Ofelya’nın içinde bulunduğu durumdan bireysel anlamda etkilendiğini gösteren ifadelerdir. Bu etkilenmeye bağlı olarak konuşmacı korktuğunu ve konuşamadığına ilişkin değerlendirmeler olarak algılayabiliriz. Ofelya’nın “korkuyordum” sözcüsü aynı zamanda konuşmacının içinde yaşadığı durumun endişe vericiliğine ilişkin tepkisel ve örtük bir değerlendirme göndermesi yapmaktadır.

“.. yani anlayabilirdim” sözcüsünde eylem sistemik dilbilgisel kategoride ussal nitelikli bir eylemdir. Değerlendirme kuramı açısından da sözcük öznenin aslında kendisindeki yeterliliği, diğer bir deyişle istendiğinde başarabileceği (personal achievement) vurgusunu yapmaktadır.

“Yabancısin herkes seni farklı bir gözle görüyorlar” sözcelerini değerlendirme kuramı bağlamında “ben yabancıyım beni farklı bir gözle görüyorlar” sözdiziminde okuyabiliriz. “Yabancı” ve “farklı” olmak konuşmacının içinde bulunduğu topluluğun neden olduğu kendisini duygusal olarak olumsuz hissettiren, aynı zamanda içinde bulunduğu durumun zorluğunu hissettiren örtük bir durum değerlendirmesini de içermektedir.

Adıllar

"*Yabancısın herkes seni farklı bir gözle görüyorlar*" sözcelerinde "yabancı" ve "farklı" gözle görülen Ofelya'nın kendisidir. Dilbilgisel özne ve nesne olarak II. tekil "sen" ve "seni" adılı "yabancı" önadı ve "-sın" ikinci tekil özne ekiyle kaynaştırılarak kullanılmıştır. II. tekil adıl işlevsel olarak çift gösterenli (doubly deictic – Mildorf 2006) adıl konumundadır. Konuşmacı kendisiyle ilgili bir durumdan söz ederken, II. tekil adılını kullanarak dinleyicisinin duruma dahil olmasını sağlayan ve, *yabancı* ve *farklı* sözcükleriyle konuşmacı aynı zamanda kendisini yeniden kategorize eden dilsel özneliğini ortaya koyan bir tutum sergilemektedir.

Toplumdilsel yorum

Ofelya'nın konuşmadığını ifade eden sözcelemi toplumdilsel açıdan dilsel iletişim eksikliğini vurguyor. Kendisinin "farklı, yabancı" görüldüğüne dikkati çekerek içinde yaşadığı toplumla arasındaki mesafeyi dile getiriyor ve o toplumla bağdaşan toplumsal bir kimlik oluşturamadığını görüyoruz. "Farklı" ve "yabancı" önadları kendisini içinde yaşadığı toplum tarafından imgeleyen sözcükler olarak yer alıyor. Böylece konuşmacı toplumsal açıdan *ötekileştirildiğine* dikkati çekmektedir.

Ofelya'nın kendisine "farklı" gözle bakıldığını söylemesi kendisinin de onları örtük bir biçimde ayırıcı bir kişilik göstergesiyle imgelediğini göstermektedir. "*Seni farklı bir gözle görüyorlar*" sözcenin öznesi gizli özne "onlar", ve "*herkes seni farklı bir gözle görüyorlar*" sözcesinde "herkes" Ofelya'nın içinde bulunduğu topluluğun bireyleriyle arasındaki uzaklığı ve konuşmacının duruşunu göstermesi bakımından anlamlıdır. Bu dilsel öznelik *ötekileştiren* bir tutumdur.

5.3. Toplumsal Statü

5.3.1. Statü ve kimlik arayışı

*Ofelya: Şimdi baktım arkama bakıyorum dedim eş öbür eşiyile aynı şeyi yaşad o da dayanamadı burda zor geldi gitti de ayrıldılar **yok Yılmaz dedim bu yok bu değil bundan kötü olamaz imkanı yok ben bu dili öğrenicem ve söz bir daha ağlamıycam o zamanda sustum tuttum kendimi çok zor oldu..işte..... çat pat başladım** yenge söylüyordu onu getir bunu getir koy masa şunu yap bunu yap bu bardak bu çatal bu kaşık işte öğrendim gece kalkardım bu ne demek bu ne demek **öyle öyle öğrendim Türkçeyi dört ay içinde...**

Değerlendirme kuramı bağlamında anlamsal yorum

Ofelya "*bu yok bu değil bundan kötü olamaz*" sözceleriyle içinde bulunduğu duruma ilişkin olumsuz değerlendirme yapıyor. Konuşmacı bu durumun böyle sürüp gitmeyeceği konusunda odaklaşmıştır. Durumun "kötü" olduğunu fakat öncesine göre bundan daha "kötü" olmayacağını karşılaştırması aynı zamanda değerlendirme olgusunu derecelendiriyor, ve sözcüğün anlamını kuvvetlendiriyor. Devamında "*ben bu dili öğrenicem ve söz bir daha ağlamıycam o zamanda sustum tuttum kendimi*" sözcelerinin eylemleri (*öğrenicem ... ağlamıycam... sustum tuttum...öğrendim*) sistemik bağlamda davranış işlevselliği olan eylem sözcükleridir. "*ben bu dili öğrenicem*" derken Ofelya bir işi gerçekleştirmeye yönelik sistemik dilbilgisel açıdan hem ussal hem de materyal özelliği olan eylem sözcüğü kullanmaktadır. Bu sözceler konuşmacının bir takım kararlar alarak içinde bulunduğu duruma karşı tepkisel bir değerlendirme yaptığını gösteriyor. Konuşmacının almış olduğu kararlar, "*ben bu dili öğrenicem ve söz bir daha ağlamıycam o zamanda sustum tuttum kendimi*", ussal ve davranışsal nitelikli duygu betimlemeleridir. Zorlu dönemin sonucunda Türkçeyi öğrenmiş olması konuşmacının duruma ilişkin yapmış olduğu değerlendirmenin olumlu sonucu olarak bireysel başarısını imgelemektedir.

Adıllar

Bu alıntıda "ben" adılının özne olduğu ve sözcelerin yüklemeleri tarafından belirtilen eylemleri bizzat yerine getiren dilbilgisel olarak etken olarak tanımlanan tümce yapısında

kullanılmıştır. Konuşmacı olumsuz davranışlarını bırakma ve yeni bir dili öğrenme kararlılığını “ben” aracılığıyla ifade ederek toplumsal bir kimlik oluşturma çabasındadır. Dolayısıyla I. tekil “ben” bu sözcelerde toplumsal bir işlevi yerine getirmektedir: toplumsal sunum (social representation) (Breakwell 1993) ve toplumsal kimlik (social identity) (Breakwell 1993).

Toplumdilsel yorum

Ofelya içinde bulunduğu topluluğun dilini bilmemesini “kötü” bir durum değerlendirmesi olarak niteliyor. Çünkü dili bilmemesi kendisini başka toplumdilsel sorunlarla baş başa bırakıyor: Toplumsal anlamda statü, ve kimlik sahibi olamamak ve toplumsal bağdaşmayı gerçekleştirilememek. Bu bağlamda dil bilmemek kimliksizliğin ve statüsüzlüğün göstergesi durumundadır. İçinde bulunduğu topluluğun dilini öğrenmek o konuşma topluluğu ile bağdaşıklığı sağlamanın yolu ve grupsal kimliğin göstergesi durumundadır. Hedef toplulukla toplumsal bağlar kurabilmesi için Ofelya dili öğrenmesi gerektiğinin farkında, ve bu nedenle problemi aşmak için bireysel kararlılık (“*yok Yılmaz dedim bu yok bu değil bundan kötü olamaz imkanı yok*”) ve çaba, (“*ben bu dili öğrenicem ve söz bir daha ağlamıycam o zamanda sustum tuttum kendimi*”) gösteriyor. Bu sözceler konuşmacının diğer topluluk bireyleriyle eş konuma gelme mücadelesi verdiğinin göstergesidir. Statü ve grupsal kimlik oluşturma bağlamında değerlendirilebilecek bu sözceler konuşmacının toplumsal ölçüt ve değerlerin farkında olduğunu göstermesi bakımından anlamlıdır.

5.3. Toplumsal statü

5.3.2. Yerel kültürel unsurlar

*Ofelya: (Ofelya annesinin kendisinin bir Türk’le evlenmesine tepkisini anlatıyor)... (Yılmaz’a) sen bunu alıyorsun ondan sonra gelipte bana deme ... bunu yapıyor mu yapmayı bilmiyor mu bana geri getirme .. ben bunu (Ofelyayı) geri kabul etmiyorum **köyde yaşadığımız için çok şey oluyordu utanç** bi: şey.. tabii **bizde orda Romanyada hiristiyandı Müslüman** aldı gitti oraya beğenmediler geri göndermişler.. **da:h iyi öl o zaman**

Değerlendirme kuramı bağlamında anlamsal yorum

Değerlendirme kuramı çerçevesinde Ofelya durum değerlendirmesi yapıyor. Romanya’da hiristiyancı bir kadının Müslüman bir erkekle evlenip onun memleketinde beğenilmeyerek geri gönderilmesinin köy ortamında utanılacak bir durum olduğuna dikkat çekiyor. Değerlendirme kuramı açısından yapılan değerlendirme farklı dinlere mensup kişilerin evliliğinin başarısız olması durumunda toplumun tepkisel davranışını toplumsal denge düzeyinde değerlendiren bir açıklama özelliğini taşımaktadır. Utanma sözcüğü değerlendirme açısından anahtar sözcük konumundadır. Utanma duygusu “çok” belirteciyle derecelendirilerek anlamı kuvvetlendirilmiş. “*Daa iyi öl o zaman*” sözcüğü anlamsal olarak konuşmacının durumun olumsuzluğuna ilişkin değerlendirmesinin niteleyen bir derecelemedir. Böylece köyde yaşamının zorluklarına ilişkin bir değerlendirme ortaya çıkıyor.

Adıllar

Bu örnekte konuşmacının I. tekil kişi adlı “ben” yerine I. çoğul “biz”i hem gizli (yaşadığı-**mız**) hem de açık özne (biz) olarak kullanıyor. “....köyde yaşadığımız için... **bizde** orada Romanya’da...” sözcelerinde bireysel duruş yerini çoğul adlı “biz” ile çoğulcu bir anlayış ve duruşa bırakıyor. Özne dilselliğinin belirteci olan I.tekil “ben” özne olarak kullanılmamış. Bununla birlikte Ofelya tarafından da bu durumun yadsınmayan bir gerçeklik olgusu olduğunu söyleyebiliriz. Burada konuşmacının dilsel edimi bilgisel durumun ortaya koyan özne bir yaklaşım içermektedir. Devam eden sözcüde “*bizde orda Romanya’da*” ile konuşmacının dinsel farklılığa ilişkin yaptığı değerlendirme toplumsal olarak genel tutumu yansıtan bilgisel nitelikli özne bir dil davranışıdır.

Toplumdilsel yorum

Toplumdilsel çerçevede Ofelya'nın öznel söylemi yerel ve çoğul unsurları içermektedir. Çoğul özne "biz" grupsal bağdaşıklığı, kimliği ve statüyü vurgulamaktadır. Konuşmacı kendi ülkesinin dışında bir ülkede, Türkiye'de farklı bir çevreyle dilsel, dinsel ve kültürel uyum uğraşı içindeyken kendi ülkesi için "bizde / orada, Romanya'da" sözcükleri ile toplumsal aitliğini vurgulamaktadır. Yukarıdaki alıntıda konuşmacı bir müslümanla hristiyanın evliliğinin toplumsal göstergelerine gönderme yaparak ülkesinde, köyünde toplumsal dengeye ilişkin bilgi vermektedir.

Konuşmacı dinsel ve kültürel farklılıkları bizde/orada, Romanya'da/orada gibi ikili karşılaştırmalarla açıklamış, ve köyde yaşadığı için küçük yerleşim birimindeki kültürel algı farklılığına dikkat çekmiştir. Toplumsal kültür açısından Romanya'da farklı din ve milliyete mensup kişilerin evliliğinde kadının başarısızlığının kabul edilir olmadığını görüyoruz. Ofelya'nın söylemi kadından yana olmayan cinsiyet farklılığına dikkat çeken bir toplumsal değerlendirmedir.

5.3. Toplumsal statü

5.3.3. Kişisel unsurlar

***Ofelya: ... liseyi bitirdim ya iş yoktu.. Romanyadasın işte çalışıyorsun ve o zaman iyidir..**

Değerlendirme kuramı bağlamında anlamsal yorum

Ofelya'nın "Romanya'dasın işte çalışıyorsun ve o zaman iyidir" sözcüsü içinde yaşanan ortamın koşullarına yönelik bir durum değerlendirmesi niteliğindedir. Değerlendirme kuramı açısından konuşmacı öznel sözcüsünü nesnel bir gerekçeyle (bir işte çalışıyorsun o zaman iyidir) destekleyerek, bilgisel bir dilsel duruş sergilemektedir. Ofelya kişinin bir işte çalışıyor olmasını toplumsal ekonomi açısından kişiye güvence veren, kendini iyi hissetmesini sağlayan nesnel bir değerlendirme yapıyor.

Adıllar

Dilbilgisel olarak "Romanyadasın işte çalışıyorsun" sözcüsünde özne II.tekil kişi adılı "sen" gizli özne konumunda kullanılmıştır. İşlevsel olarak çift gösterenlidir (doubly deictic – Mildorf 2006). Bununla birlikte "sen" anlamsal olarak nötr özne durumundadır. Diğer deyişle gerçek "sen"i gösteren durumda olan bir adil değıldir. Konuşmacının II. tekil adılı kullanması anlatının içeriğini genel bir bakış açısıyla aktarma eğiliminin göstergesidir. Dinleyicisinin eşduyumlulukla kendisini aynı koşullarda hissetmesini sağlayan öznel bir dilsellik eylemidir.

Toplumdilsel yorum

Bu örnekte konuşmacının öznel dilselliği kişisel ve yerel özellikler içermektedir. Kişisel özellikler olarak Ofelya'nın eğitim, mesleki statüsü ve coğrafi aitliğine ilişkin bilgi ediniyoruz. Kendisi lise mezunu, işsiz ve Romanyalıdır. Ayrıca yerel olarak Romanya'da işsizlik olduğu ve çalışıyor olmanın kişiye güvence sağladığını konuşmacının kendi ve ülkesindeki duruma ilişkin öznel değerlendirme sözcülerinden öğreniyoruz. Toplumsal ekonomi açısından bireye güvence veren ve kendisini "iyi" hissetmesini sağlayan, aynı zamanda statü sağlayan bir toplumsal değerlendirmedir.

Sonuç

Çalışmamız yaşam anlatısı bağlamında bireyin dilsel öznelliğinin toplumdilsel göstergeleri ile ilgilenmektedir. Çalışmamızda bir Türk erkekle evlenen ve Türkiye'ye yerleşen Ofelya adlı Romanyalı bir kadının yaşam anlatısından kesitler aldık. Bu kesitlerde Ofelya'nın özne konumunu/öznel tutumunu vurgulayan sözcelerde toplumdilsel göstergelere bakılarak anlatıcının durumsal bağlamda kişisel ve toplumsal duruşuna (situated identity- Alexander &

Wiley 1992:288) ilişkin verilere ulaşıldı. İşlevsel dilbilimin uzantısı kabul edilen Martin'in Değerlendirme kuramı konuşmacının duygusal tutumunu çözmede yöntem olarak kullanıldı. Öznenin anlatıcı kimliği ile ortaya koyduğu öznel dilselliğin statü ve kimlik arayışı, aitlik ya da dışlanmışlık duygusu gibi toplumdilbilim alanında toplumsal ölçüt (Holmes 1992) ya da toplumbilimde toplumsal değer (Urda & Loch 2005) olarak adlandırılan bilgileri içerdiği saptandı. Bir konuşmacı belli değerlendirme kategorilerini (benimseyici ve takdir edici) kullanarak bir toplulukla bağdaşımını ifade edebilir. Çalışmamızda konuşmacının aile bireyleri ile *anlaştığını* ifade eden sözcüğü grup içi iletişimi ve aitliğin oluştuğunu sezdiren bir değerlendirmedir. Aynı şekilde konuşmacı farklı değerlendirme kategorilerini (dışlayıcı/ötekileştirici) kullanarak bir toplulukla arasına mesafe koyabilir. Çalışmamızda konuşmacı kendisinin diğerleri tarafından "farklı" ve "yabancı" görüldüğüne gönderme yaparak toplumsal açıdan *dışlayıcı* ve *ötekileştirici* nitelikli dilsel öznellik sergilemektedir.

Konuşmacının adillerin kullanımındaki tutum ve dilselliği toplumdilsellik açısından anlamlıdır. I. tekil "ben" in kullanıldığı durumlar bireysel tutumu vurgulamaktadır. Çalışmamızda konuşmacı içinde bulunduğu durumun zorluğuna ilişkin değerlendirmeden (*yok Yılmaz dedim bu yok bu değil bundan kötü olamaz imkanı yok*) sonra kendi durumuna ilişkin bireysel tutumunu ortaya koyarak (*ben bu dili öğrenicem ve söz bir daha ağlamıyacam o zamanda sustum tuttum kendimi ço zor oldu... öyle öyle öğrendim Türkçeyi dört ay içinde*) kendi adına *kararlı* ve *başarılı* bir toplumsal portre çiziyor. Konuşmacının dilsel öznelliğini toplumsal anlamda grupsal bağdaşıklık ve statü arayışının belirtisi olarak okuyabiliriz.

Diğer yandan I. çoğul "biz" konuşmacının bireyselliğinden grupsal bütünlüğe ve toplumsal ortak değerlere geçişini gösterebilmektedir. Çalışmamızda konuşmacı kendi ülkesinden söz ederken "biz" adını kullanarak (*tabii bizde orda Romanyada...*) toplumsal olarak Romanya'lı olma gerçeğini ifade ediyor. Bu duruma karşıt olarak gizli özne olarak III. çoğul "onlar" (*Yabancıyı seni farklı bir gözle görüyorlar*) konuşmacının kendi ülkesinin dışındakileri belirtmek için kullandığı dışlayan ya da ötekileştiren bir öznel dilseliktir. Adillerin kullanımıyla ilişkili diğer bir durum da II. tekil "sen" in çift gösterenli (doubly deictic - Mildorf 2006) olarak kullanılmasıdır (*Yabancıyı seni farklı bir gözle görüyorlar* . "Yabancı" ve "farklı" olan konuşmacının kendisi olmakla birlikte özne konumunda "sen" herkesi içeren ve durumu toplumsal bağlamda genelleştiren bir dilseliktir. Anlatıcı sözel olarak aktardığı deneyimin dinleyici ya da diğer konuşmacı tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için "sen" adını kullanarak dinleyici ya da konuşmacıyı duruma dahil eder (situational insertion - Laberg & Sankoff, 1979:429). Diğer bir deyişle Myers ve Lampropoulou'nun da (2012:1209) belirttiği gibi konuşmacının söyleminde adilleri farklı biçimde kullanması kendi adına bir tutum belirlemesi anlamına gelmektedir. Özetle toplumdilsel bağlamda "ben", "biz", ve "sen" konuşmacının öznel tutum ve duruşunu yansıtan dilsel göstergelerdir diyebiliriz.

Böylece çalışmamız Labov ve Waletzky'nin (1997) yaşam anlatısının içerik yönüyle gönderimsel, anlam yönüyle değerlendirici olduğuna ilişkin iki tane toplumsal işlevi olduğu tespitini doğrulamış oldu. Sonuçlar gösterdi ki yaşam anlatısı bağlamında anlatıcının öznel dilselliği toplumsal/toplumdilsel bilgi (Linde 2001) içermektedir. Bu da bize yaşam anlatısının toplumsal/toplumdilsel bilgiye ulaşmada hem bir yöntem hem de veri kaynağı olduğunu gösteriyor. Bu bilgiyi çözümlemede kullanılan bir sistemik işlevsel yaklaşım olan değerlendirme kuramı (Appraisal Theory) toplumdilsel olayların sistemik dilbilim içinde yorumlanmasını olanaklı kılmaktadır. Diğer yandan adillerin dilbilgisel çerçevede kullanımlarının anlamsal yorumu dilsel özneliğin toplumdilsel göstergelerini okumamızı sağlar. Bu sonuç İngiliz dilbilimci Hudson'ın 1986 yılında kaleme aldığı "*Sociolinguistics and the theory of grammar* " adlı makalesinde sorguladığı toplumdilsel olaylarla dilbilgisel olayların aynı potada yer alıp alamayacaklarını sorusuna yanıt niteliğindedir.

Notlar:

1. *Öykü* anlatı biliminde (narratology) olaylar dizisini, ve *anlatı* (narrative) ya da *anlatı söylemi* (narrative discourse) gerçek anlamda materyalin (öykü, haber, roman vs.) yazılı ya da sözlü sunumunu ifade etmek için kullanılır (Hyvärinen 2009). Çalışmamızda konumuz yaşam öyküsünün anlatılışında anlatıcının dilselliğidir.

2. Öykünün ne hakkında olduğunu belirten giriş/kısa özet (abstract); öykünün ne olduğu, nerede geçtiği, ne zaman olduğu ve karakterlerin kimler olduğu bilgisinin yer aldığı yönelim (orientation); olayların komplike bir hal aldığı ya da neyi neyin izlediği komplike durumlar; olayların değerlendirildiği bölüm; olayların çözümlendiği bölüm; anlatının bittiğini ifade eden bölüm (coda).

3. Finegan (1995) öznel dili konuşmacının imzası (imprint) olarak tanımlar. Lyons'a (1982) atıfta bulunarak Modern Anglo Amerikan dilbilimin, önermesel düşüncenin ifadesi olarak tanımlandığı entelektüel önyargılarla donandığını belirterek (1995:2) öznelleşmeyi, öznelleşmenin dilsel olarak ifade edilmesine ilişkin yapı ve stratejiler olarak gördüğüne dikkat çeker. Konuyla ilgili günümüzdeki görüş ise özneliği dilbilimde insan kavramını önceleyen insani dilbilim tanımlamasıdır. Bu görüş dilin otonom ya da mantıksal bir yapıya sahip olmadığı, fakat algılayan, hisseden ve konuşan öznelerin ifade biçimi olarak ele almaktadır.

4. Traugott, Benveniste ile paralel bir öznellik anlayışı taşır, ve özneliği konuşmacının dilbilgisel bir elementi (morpheme, sözcük, tamlama ya da yapı) kullanarak bakış açısını yansıtan yeni anlamlar geliştirdiği anlambilimsel bir işlem olarak tanımlar. Traugott'ın öznellik yorumunun merkezinde özne yer alır. Langacker'e (2006:18) göre ise bir ifadenin ya da anlamın tek başına öznel ya da nesnel olamaz, her ikisini de barındırır. Öznellik ya da nesnellik dilsel ifadenin anlamsal içeriği ile bağlantılı olmadığını vurgulayan Langacker'e göre, öznellik konuşmacı ve dinleyici arasındaki sözel etkileşimden ortaya çıkar. Diğer yandan Lyons (1982:102) da Traugott gibi düşünüyor ve özneliği konuşmacının kendisini, inançlarını ve tutumlarını dilsel olarak ifade etmesi olarak dile getiriyor.

5. Burç FM. Görünmezler Programı.

6. Konuşmacının söylemi yazıya aktarılırken yalnızca 10 saniyenin üzerindeki suskunlukları üç nokta olarak belirtildi.

7. Halliday'e (1994:107) göre sözcelerde ve tümcelerde eylem sözcüklerinin üç tür işlemi belirttiğini ileri sürer: materyal, ussal ve ilişkisel. Ara konumlarda davranışsal, sözel ve varoluşsal olmak üzere üç konum daha vardır.

1) Materyel işlemler: Özne tarafından yapılan işleri ifade ederler.

2) Ussal işlemler: Öznenin algılamasına ilişkin ussal işlemleri ifade ederler.

3) Sözel işlemler. Öznenin söylemesine ilişkin işlemleri ifade ederler.

4) Davranışsal işlemler. Öznenin davranışlarına ilişkin işlemleri ifade ederler.

4) Varoluşsal işlemler: Varolmaya ilişkin durumları ifade ederler.

5) İlişkisel işlemler: Bunlar iki farklı sözcüye ya da tümce arasındaki ilişkiyi belirtirler.

Teşekkür

"Görünmezler" programının yapımcısı Soner Can'a program kaynağını kullanma iznini (Mayıs 2010) verdiği için teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- ALASUUTARI, Pertti. (1997). "The Discursive Construction of Personality". In: Amia Lieblich and Ruthellen Josselson (eds.): *The Narrative Study of Lives* Vol. 5(pp.1-20.). Newbury Park, California: Sage.
- ALEXANDER, C. Normal JR and WILEY, Mary Glenn. (1992). "Situated activity and identity formation". In: Rosenberg, M. and Turner, R.H. (eds.), *Social psychology: Sociological perspectives*. New York: Basic Books: 269-289.
- BAMBERG, Michael. (2006). "Biographic-narrative research, quo vadis? A critical review of "big stories" from the perspective of "small stories". In K.Milnes, C. Horrocks, B. Roberts, & D. Robinson (Eds.), *Narrative, memory and : Narrative and knowledge: Representations, aesthetics and contexts* (pp. XX- YY). Huddersfield, UK: University of Huddersfield Press.
- BENVENISTE, Emil. (1958/1971). *Subjectivity in language*. In *Problems in General Linguistics*. Trans. M.E. Meek. Coral Gables, FL: University of Miami Press. (pp. 223-230). [Original edition 1958]
- BERTAUX, Daniel., & KOHLI, Martin. (1984). "The life story approach: A continental view". *Annual Review of Sociology*, 10, 215-237.
- BIBER, Douglas, STIG, Johansson, LEECH, Geoffrey, CONRAD, Susan & FINEGAN, Edward. (1999). *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Longman, London.
- BREAKWELL, Glynis M. (1993). "Social Representations and Social Identity". *Papers on Social Representations - Textes sur les Représentations Sociales*, 2(4), 1-217.
- BRUBAKER, Rogers. & COOPER, Frederic. (2000). "Beyond Identity", *Theory and Society*, 29, 1-47.
- CARVALHO, Isabel Cristina Moura. (2003). "Biography, identity and narrative elements to a hermeneutic analysis", *Anthropological Horizons*, 9 (19). <http://dx.doi.org/10.1590/S0104-71832003000100012>
- COHAN, Steven., & SHIRES, Linda. M. (1988). *Telling stories. A theoretical analysis of narrative fiction*. New York: Routledge.
- DAVIES, Bronwyn & HARRÉ, Rom. (1990). "Positioning: The Discursive Production of Selves" . *Journal for the Theory of Social Behavior*, 20(1), 43—63 .
- DE FINA, Anna. & GEORGAKOPOULOU, Alexandra. (2008). "Analysing narratives as practices", *Qualitative Research*, 8(3), 379-387.
- DE FINA, Anna. (1995). "Pronominal choice, identity, and solidarity in political discourse", *Text* 15/3: 379-410.
- DU BOIS, John. W. (2007). The stance triangle". In R. Englebretson (ed.) *Stancetaking in discourse: Subjectivity, evaluation, interaction*. Amsterdam: Benjamins.

- FINEGAN, Edward. (1995). "Subjectivity and subjectivisation: An introduction". In D. Stein and S. Wright (eds.), *Subjectivity and Subjectivisation* (pp. 1-15. Cambridge: Cambridge University Press.
- HALLIDAY, Michael Alexander Kirkwood. (1985). *Introduction to Functional Grammar*, London: Edward Arnold.
- HALLIDAY, Michael Alexander Kirkwood. (1994). *An Introduction to Functional Grammar* (2nd edition). London: Arnold.
- HOLMES, Janet. (1992). *An Introduction to Sociolinguistics*. London and New York: 1st edition.
- HUDSON, Richard. (1986). "Sociolinguistics and the theory of grammar", *Linguistics*, 24(6), 1053-1078.
- HYVÄRIINEN, Matti. (2009). "Narrative Analysis", (www.hyvarinen.info):Copyright.
- JOHNSTONE, Barbara. (2006). "A new role for narrative in variationist sociolinguistics", *Narrative Inquiry*, 16 (1), 46-55.
- JOHNSTONE, Barbara. (2007). "Linking identity and dialect through stancetaking". In R. Englebretson (Ed.) *Stancetaking in discourse: Subjectivity, evaluation, interaction*. Pp. 49-68. Amsterdam: John Benjamins.
- LABERGE, Suzanne, SANKOFF, Gillian (1979). Anything you can do, in: Givón, Talmy (Ed.), *Discourse and Syntax*. Academic Press, New York, pp. 419-440.
- LABOV, William. & WALETZKY, Joshua. (1967). "Narrative analysis". In J. Helm (ed.), *Essays on the Verbal and Visual Arts* (Proceedings of the 1966 Spring Meeting of the American Ethnological Society). (pp.12-44). Seattle: University of Washington Press.
- LABOV, William. (1997). "Some further steps in narrative analysis", *Journal of Narrative and Life History* 7(1-4):395-415.
- LANGACKER, Ronald W. (2006). "Subjectification, grammaticization, and conceptual archetypes". In A. Athanasiadou, C. Canakis, and B. Cornillie (eds.), *Subjectification: Various Paths to Subjectivity*. (pp. pp. 17-40). Berlin: Mouton de Gruyter.
- LINDE, Charlotte. (1993) *Life Stories: The Creation of Coherence*, Oxford University Press.
- LINDE, Charlotte. (1997) "Narrative: Experience, Memory, Folklore", *Journal of Narrative and Life History*, 7 (pp.1-4).
- LINDE, Charlotte. (2001). "Narrative and social tacit knowledge", *Journal of Knowledge Management*, Vol. 5 Iss: 2, pp.160 - 171.
- LYONS, John. (1982). "Deixis and subjectivity: Loquor, ergo sum?". In R. J. Jarvella and W. Klein (eds.), *Speech, Place, and Action: Studies in Deixis and Related Topics*, (pp. 101-124). Chichester: John Wiley.
- MARTIN, J.R. & WHITE, Peter .R.R. (2005). *The Language of Evaluation : Appraisal in English*. London: Continuum.
- MARTIN, JR & ROSE, David. (2003). "Appraisal: Negotiating attitudes", in JR Martin and D Rose (eds), *Working with discourse: meaning beyond the clause* (pp. 22- 65). Continuum, London.
- MARTIN, James Robert. (2000). "Beyond exchange: APPRAISAL systems in English", in S Hunston and G Thompson (eds), *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse* (pp. 142-175). Oxford University Press, Oxford.
- MYERS, Greg. & LAMPROPOULOU, Sofia. (2012). "Impersonal you and stance-taking in social research interviews", *Journal of Pragmatics*, 44/10, 1206-1218.
- MILDORF, Jarmila. (2006). "Sociolinguistic Implications of Narratology: Focalization and Double Deixis". In M. Hyvärinen, A. Korhonen & J. Mykkänen (eds.) *The Travelling Concept of Narrative Travelling*. Studies across Disciplines in the Humanities And SocialSciences1. Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies.42-59. http://www.helsinki.fi/collegium/e-series/volumes/volume_1/001_05_mildorf.pdf
- OCHS, Elinor. & CAPPs, Lisa. (1996). "Narrating the self", *Annual Review of Anthropology*. 25:19-43.
- POLKINGHORNE, Donald E. (1988). *Narrative Knowing and the Human Sciences*. Albany: State University of New York Press.
- POLKINGHORNE, Donald E. (1991). "Narrative and self-concept". *Journal of Narrative and Life History*, 2 & 3, 135-153.
- RICOEUR, Paul. (1991) 'Narrative Identity'. In *On Paul Ricoeur Interpretation*, (ed.), D. Wood, London: Routledge.
- SANTOS, Hermilio. (2009). "Interpretations of everyday life Approximations to the analysis of lifeworld", *Civitas, Porto Alegre*,. 9 (1),. 103-117.
- SCHIFFRIN, Deborah. (1996). "Narrative as self portrait: Sociolinguistic constructions of identity", *Language in Society*. 25 (2).
- TRAUGOTT, Elizabeth Closs. (1989). "On the rise of epistemic meanings in English: an example of subjectification in semantic change". *Language*, 65: 31-55.
- URDA, Julie. & LOCH, Christophe. (2005). *Appraisal Theory and social appraisals: how an event's social context triggers emotions*.
- INSEAD Faculty & Research Working Paper Series.
<http://www.insead.edu/facultyresearch/research/doc.cfm?did=1510>
- WEINHOLD, Kellee. (2000). "Identifying Personal Pronouns". URL
<http://grammar.uoregon.edu/pronouns/personal.html>